

A'ZAM O'KTAM IJODI BADIYYATI
XALQARO ILMIY-AMALIY ONLAYN KONFERENSIYA
2020-yil, 26 – oktabr, Andijon

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ МАСТЕРСТВО АЗАМА УКТАМА
МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ ОНЛАЙН-КОНФЕРЕНЦИЯ
26 октября 2020 года, Андижан

A'ZAM UKTAM'S LITERARY SKILLS
INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL ONLINE CONFERENCE
October 26, 2020 year, Andijan

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

**ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR NOMIDAGI
ANDIJON DAVLAT UNIVERSITETI**

**ROSSIYA FEDERASIYASI FAN VA OLIY TA'LIM VAZIRLIGI
MOSKVA DAVLAT LINGVISTIKA UNIVERSITETI**

A'ZAM O'KTAM IJODI BADIYYATI
XALQARO ILMIY-AMALIY ONLAYN KONFERENSIYA
(Anjuman shoir A'zam O'ktam tavalludining 60 yilligiga bag'ishlanadi)
M A T E R I A L L A R I

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ МАСТЕРСТВО АЗАМА УКТАМА
М А Т Е Р И А Л Ы

МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ ОНЛАЙН-КОНФЕРЕНЦИИ
Конференция посвящена 60-летию поэта Азама Уктама

A'ZAM UKTAM'S LITERARY SKILLS
M A T E R I A L S

OF INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL ONLINE CONFERENCE
The conference is dedicated to the 60th anniversary of the poet A'zam Uktam

Андижон – 2020

УДК 8085
ББК 83.3 (Ў36)
A 91

O'zbekiston Respublikasi Ma'naviyat va ma'rifat markazi, O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi hamda Moskva davlat Lingvistika universiteti bilan hamkorlikda o'tkazilgan "A'zam O'ktam ijodi badiiyati" mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy onlayn konferensiya materiallaridan iborat. To'plamda A'zam O'ktam ijodi badiiyati, shoir asarlarining til xususiyatlarini ilmiy-nazariy jihatdan o'rganishga e'tibor qaratilgan.

"A'zam O'ktam badiiy mahorati" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy onlayn anjumani materiallari / Andijon, 2020. – 672b

Mas'ul muharrirlar:

Bahodir RAHMONOV
filologiya fanlari nomzodi, dotsent.
Hulkar HAMROYEVA
filologiya fanlari nomzodi,
O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi a'zosi

To'plovchi va nashrga
tayyorlovchi:

Zilolaxon ESHANOVA
filologiya fanlari bo'yicha falsafa (Phd) doktori

TASHKILIY QO'MITA:

M.Mirzo – rais, Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi rahbari, senator
A.Yuldashev – hamrais, Andijon davlat universiteti rektori, b.f.d., prof.
R.Sayfullayeva – a'zo, O'zMU professori, f.f.d.
B.Qorayeva – a'zo, p.f.n., Moskva davlat Lingvistika universiteti dotsenti (Rossiya)
B.Rasulov – a'zo, ADU ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Q.Qahramonov – a'zo, TDPU professori, f.f.d.
D.Quronov - a'zo, ADU professori, f.f.d.
S.Mirzayeva – a'zo, ADU professori f.f.d.
N.Sharipova – a'zo, OAK raisining davlat tili bo'yicha maslahatchisi
Yo.Saidov – a'zo, BuxDU professori, f.f.d.
S.G'aniyev – a'zo, Chimkent shahridagi 53-maktab o'qituvchisi (Qozog'iston)
A.Ulug'ov – a'zo, A.Navoiy nomidagi TDO'TAU dotsenti, f.f.n.
Z.Mansur – a'zo, O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Namangan viloyati bo'limi rahbari
B.Karimov – a'zo, A.Navoiy nomidagi TDO'TAU professori, f.f.d.
U.Jo'raqulov – a'zo, A.Navoiy nomidagi TDO'TAU professori, f.f.d.
M.Qurbonova – a'zo, Neyde universiteti professori, f.f.d. (Turkiya)
M.Yuldashev – a'zo, O'zR madaniyat vazirligining davlat tili bo'yicha maslahatchisi, f.f.d.
S.Mo'minov – a'zo, FarDU professori, f.f.d.
Z.Mamajonov – a'zo, ADU kafedra mudiri, f.f. bo'yicha falsafa doktori
S.Umirova – a'zo, SamDU dotsenti, f.f. bo'yicha falsafa doktori
F.Hamroyev – a'zo, SamDU o'qituvchisi
Z.Norqo'ziyeva – a'zo, O'zDMS instituti o'qituvchisi
T.Butunbayeva – a'zo, SamDU tadqiqotchisi
U.Rahmonov – a'zo, ADU doktoranti

Matnlarda foydalanilgan misol, ko'chirma va ma'lumotlar aniqligi uchun mualliflar
javobgardirlar.

Узоқ ЖЎРАҚУЛОВ

Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат
ўзбек тили ва адабиёти университети доценти,
филология фанлари доктори

АЪЗАМ ЎКТАМ ШЕЪРИЯТИНИНГ УЧ АСОСИ

Аннотация

Мақолада Аъзам Ўктам шеърияти учун замин бўлган уч асос: ислом маърифати, Ватан ва миллат дарди, муаллиф шахсияти шоир шеърлари таҳлил ва талқинлари орқали ёритиб берилган.

Калит сўзлар: ижтимоий муҳит, ислом маърифати, миллий ўзликни англаш, шеърият, бадий маҳорат.

Аъзам Ўктам, адабий жараёнда Чўлпон, Усмон Носир, Ойбек, Ғафур Ғулом, Ҳамид Олимжон, Миртемир, Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов, Рауф Парфилар анъаналари янгиланаётган, янгиланиш йўлига кирган бу шеъриятни жиддий бир “хавф” кутаётган, сертахлика 80-йилларда шеърият оламига кириб келган.

Бу қандай “хавф” эди?

Аъзам Ўктамнинг илк шеърлари “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”да эълон этилган 80-(аниқроғи 1983 йил) йилларда собиқ совет иттифоқи сарҳадида, айиқса, Болтиқбўйи республикаларида миллий ўзликни англаш муждалари кўрина бошлаганди. Бу пайтларда Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов, Рауф Парфилар шеърияти айна ижтимоий дарднинг ички, рамзий оҳанглари таратувга тушган эди. Орадан икки-уч йил ўтмай “қайта куриш” ҳақида гап-сўзлар чиқди. Кейинги авлод шоирлари ижодида нисбатан оммабоп, очиқ ижтимоийлашган шеърият урфга кира бошлади. Асл шеър анъаналари ўз ўрнини ижтимоий дардга бўшатди. Айна жараён, сўзсиз

ижтимоий эҳтиёж, айна пайтда, “асл шеърият” учун катта хавф эди. Аъзам Ўктам шеъриятининг илк даври мана шундай “хавфли” кунларга тўғри келди. Бу хавф адабий жараёнда суяги қотган шоирлар учун у қадар кўрқинчли бўлмаса ҳам, ёш шоирларга чакана таҳлика солмасди. Қизгин адабий жараён, даврнинг кескинлашаётган ижтимоий руҳи, бошловчи шоирларга хос жўқинлик, шижоат “ижтимоий шеърият” тўрига илинишнинг юз фоизлик гарови эди десак, муболаға эмас. Ўша кунларда оммани тўлқинлантирган, бир думалаб “юлдуз”га айланиб қолган, минбарлардан минбарларга ўрлаган ёш (баъзи бир каттароқ авлодларга мансуб) шоирларнинг ижодий тақдири бунга далил.

Тўғри, ўша кунлар учун ижтимоий шеърият керак эди. Ҳозир ҳам керак. Аммо ҳеч бир ижтимоий дард, у нақадар теран ва долзарб бўлмасин, асл шеър асосларига таъсир ўтказмаслиги лозим. Зотан, ижтимоий шеър ҳамма замонларда бўлган. Шеъриятнинг ўта чуқур ва халқона дарди ҳам аслида ижтимоий муаммолардан туғилади. Аммо йирик истеъдодлар мана шу улуғвор дард учун асл бадииятни қурбон қилмайдилар. Аксинча, теран дардлар оҳанги ила бадииятни юксалтирадилар. Ўртамиёна шоир эса бу дард моҳиятини жўнлаштирар экан, аввало, омма бадиий дидини ўтмаслаштиради, бу ҳам етмагандек жўн ижоди билан оламон қаҳрамонига айланади...

Аъзам Ўктам шеъриятга кириб келган даврнинг асл адабиёт учун солган хавфи мана шунда эди. Бироқ Аъзам Ўктам бундай муқаррар хавфдан омон қолди. У пайтлар ёш бўлишга қарамасдан “асл шеърият” йўлига туша билдики, бизнингча, бу омон қолишнинг учта ўлмас асоси бор эди.

Бирламчи асос ислом маърифати бўлиб, гарчи Аъзам Ўктам кўчилик қатори советлар замонасида туғилган, совет мактабларида таълим олган бўлса-да, унинг оилада олган тарбияси, аجدодлар анъанасига содиқлиги, фитратан тозалиги илк шеърларидаёқ ўз аксини топган. Кейинроқ эса қатор исломий руҳдаги шеърлар, “Икки дунё саодати” каби туркум асарлари дунёга келди. Уларда мўъмин кўнгли билан ҳис этилган, мусулмонча фикрлайдиган шахс туйғу ва дунёқараши акс этган. XX аср ўзбек шеъриятида кўринган

бундай мавзу, мазмун ва лирик талқин кўпдан кутилган янгилик эди. Бу янгиликни ўз даврида кимдир пайқамаган, бошқа бировлар кўриб кўрмаганга олган бўлсалар, асл маърифат эгалари, ислом маърифати, ҳаёт тарзини яшаётганлар дарҳол англадилар, муборақбод этдилар. Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуфнинг: “Юртимизда шараф билан ўтган шоирларнинг ҳикмат тўла шеърлари доимо қадрланиб келган. Улар ўз шеърларининг ҳикматга бой бўлишига Пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламнинг «Инна минаш шеъри лаҳикматан», ҳадисини шиор қилиб олганлар... «Тараддуд» (Аъзам Ўктамнинг илк тўплами – У.Ж.) китобидаги шеърлар диний мавзудаги бошқа шеърлардан фарқли ўларок баъзи бир оятларнинг, ҳадисларнинг ёки Исломий ҳикматларнинг таржимаси эмас, балки мусулмон инсоннинг ҳаёт жараёнида қоришиб кетган фикрлари, ўзининг айтадиган ўйлари, фикр-мулоҳазалари ва халқи учун, дини учун қуюниши, иймон-эътиқоди учун ёниб яшаши акс эттирилганлиги билан ажралиб туради. Бу шеърларда мусулмон инсон, динини худди чўғни тутгандек тутиб, диндан ажраб қолган бир жамиятда яшаб келган инсоннинг фикрлари, унинг қийналишлари, ўртанишлари ва халқи учун қуюниши ўз ифодасини топгандир”, деган фикрлари бу шеърятга берилган дастлабки холис баҳолардан эди.

Ҳақиқатан, “Фитратида мусулмон бўлиб туғилади”ган ҳар бир чақалоқ, худосизлар жамиятида ҳам ўз аслини соғиниб, унга садоқат изҳори билан яшайди. Тарбиянинг бу жиҳатларини пахта сувни шимиб олгандек ўзига сингдиради. Ҳар бир воқеа, ҳар биор сўздан ҳикмат топади. Аъзам Ўктамнинг ҳали ислом оммавий тарзда урфга кирмаган, худосизлар тузуми ўз ўлимини кутмаган пайтларда ёзган бир шеърига эътибор қилайлик. Шеър соддагина, айти пайтда антиқа воқеага қурилган. Диний саводи шакллана бошлаган ака бобосига “Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм” калимасини таржима қилиб беради. Оллоҳни Биру бор деб билган, аммо диний саводи бўлмаган бобо бундан ҳайратга тушади:

Бир кун акам қулги қилгандек бизни,

Буни ўзбекчага қилди таржима:

*«Бошлайман, дегани — ҳар иш, ҳар сўзни
Меҳрибон, раҳмдил Оллоҳ номи-ла».*

*Кўзлари чақнади, қалтираб қўли,
Ранги ўчиб кетди бобомнинг бирдан.
Қотди. Калимага келмайин тили,
У огоҳ бўлганди буюк бир сирдан*

*Шомдан саҳаргача юммайин кўзни,
Илк бора ўлимнинг бўлдим гувоҳи:
Жилмайиб жон берди айтиб шу сўзни
“Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм”.*

Бу воқеа бўлажак шоир кўнглига муҳрланиб қолади. Аниқроғи бобосига ёндош туриб, бу калима сирини англайди. Натижада шаклан замонавий, мазмунан исломий бир шеър дунёга келади.

Момоси ҳақида 1987 йили ёзилган шеър ҳам айнан шу руҳда:

*Энам ўхшаб қолди болага.
Нуқул ўйлар қабрни.
Қабрни ўйлар энам—
Тўйи яқин қолган келинчак,
бўлгуси уйини қандоқ безатиш,
ясатишини ўйлаб энтиккан каби...*

Қабр азобидан кўрққан, у дунёга нима олиб кетишини ўйлаб изтироб чеккан қалб – шубҳасиз мўъмин қалбдир. Бироқ у пайтларда кўпчилик намоз ўқиган, рўза тутган, охиратдан сўзлаган кексаларни менсимас, устидан кулишгача борар эди. “Эскилик сарқити” деган қизил гап худди мутлоқ ҳақиқат, ўзгармас шиордек жарангларди, у пайтлар. Шоирнинг бу шеърда нозик киноя сезилади. Аммо бу киноя “эскилик сарқити”га эмас, уни айтгувчиларга қаратилгани матн остидан мўралаб туради. Момонинг ҳолати

бир йўла икки покиза ҳолатга ўхшатилади: бири бола, иккичиси тўй арафасидаги келинчак ҳолати. Маълумки, боладаги умид ва ишонч катталарникига нисбатан қатъийроқ бўлади. Турмушга чиқаётган қиз эса бир оз кўрқув ва хавотир билан яшайди. Кўчадиган уйида уни нима кутаётганини билгиси, ўша манзилда бахт-саодат топгиси келади. Шоир мана шу икки ҳолатни шеърнинг сарбаст шаклида бадиий ифодалар экан, фитратан исломдаги хавф ва ражо (кўрқув ва умид) ҳолатини акс эттиради.

“Икки дунё саодати”, унгача ва ундан кейин ёзилган ислом руҳидаги шеърлар шоир фитратидаги покизалик, эзгулик ва тақвони қайта-қайта исбот этди. Аъзам Ўктамга хос иймон поклиги ва тақво мақоми, айниқса қуйидаги шеърда мужассам тарзда акс этган:

*На бўлғай, яшашни
сал осон қилсанг,
Қил сизмаган кўнглинг
шуълага тўлсин.
Ҳар намоз орасин
Рамазон билсанг,
Бир кунда беш ҳайит
Муборак бўлсин!*

Бу шеър бутунича тақво ҳақида. Унда чин тақво эгаси саодати акс эттирилган. Дунё ташвишлари билан ғамгин бўлиш, шу беҳуда қайғулар билан умр ўтказишнинг ҳайфлиги, фойдасиз изтиробнинг ботиний сабаблари таҳлил қилинган. Ушбу сатрлар мўъмин қалби дунё ташвишлари билан кирланмаслиги, беш намоз оралаб покланиб борароқ, ҳар намозни байрамдек кутиб олиши ҳақида. Айни пайтда, бу мўъжаз шеър Аъзам Ўктам мўъминлик мақомининг суврати ҳамдир.

Аъзам Ўктам шеърляти учун замин бўлган иккинчи асос Ватан ва миллат дарди эди. Шоир ўзининг кўплаб тенгдошларидан илгарилаб кетароқ советлар тузуми ичидаги миллат фожиасини қалб ва руҳи билан теран ҳис этган шоирлардан. Миллий маърифат, эътиқод, ор ва ғурур қайғуси Аъзам

Ўктам миллий шеърларининг бош мавзуси ҳисобланади. Аммо унинг миллий шеърлари қуруқ ижтимоий ҳайқириқ эмас, чин маънода дардли, изтиробли, бадий замини мустаҳкам, моҳиятга қаратилган шеърлар.

Азага-ку сўз йўқ.

Тўй қилса—

Пахта ғамин ейди ўзбеклар,

«Мени термай ўйнашяпти, деб,

огринмасин», дейди ўзбеклар.

Сабр қилинг то тугагунча,

Кузда ўйланг фақат теримни.

Хўш кўрмайди қишлоқлар унча,

Пахта термайдиган келинни.

Миллатнинг шеърда ифода этилган ҳолати мутлоқ реал асосга эга. Ҳақиқатан ҳам, “пахта яккаҳокимлиги” деган истилоҳ олимлар томонидан икки сўзда умумлаштирилган илмий хулоса эмас. Балки миллат психологиясидаги таназзул, маънавий қуллиқ эди. Ўзбек халқи фикрламайдиган, “пахта қули”га айлантирилган манқурт даражасига етиб қолган эди. Мана шу ҳақиқат шоир сатрларида ўзбекка хос икки нозик миллий ҳолатни бадий параллеллаштириш орқали юзага чиққан. Энг қувончли кунда ҳам пахта “масъулияти”ни унута олмай дили ғашланган, келинчакдек нозик хилқат қадрини унинг теримчилиги билан ўлчаган ўзбек образида. Аъзам Ўктам китобларида бундай шеърлар жуда кўп. Ва, энг муҳими, уларнинг бирортасида қуруқ ижтимоийлик, бадииятни бой бериш каби қусурлар учрамайди.

Аъзам Ўктам шеърятининг учинчи асоси – муаллиф шахсияти, ўзига хос истеъдодидирки, бу жиҳат унинг барча шеърларида манаман деб турибди...

Ҳали бу улкан шоиримиз ҳақида кўп тадқиқотлар ёзилади. Дунёқараши, даври, шахсияти билан боғлиқ томонлар синчиклаб ўрганилади.

Ёш авлод унинг изидан бориб, асл миллий анъаналаримиз моҳиятини англайди. Шу робита асосида буюк аجدодларимиз силсиласига боғланади. Буларнинг ҳаммаси қатра-қатра йиғилиб, Аъзам Ўктам охирати учун садакаи жория ўлароқ хизмат қилади, иншаОллоҳ!

Адабиётлар:

1. А. Ўктам. Икки дунё саодати: Шеърлар. – Тошкент: “Чўлпон” 1998. – 56 б.
2. А.Ўктам. Қирқинчи баҳор:Шеърлар. – Т.: “Қатортол-Камолот”, 1999. – 48
3. А.Ўктам. Осмон яқин ... : Шеърлар. – Т.: “Абу Матбуот - консалт”, 2011. – 160 б.
4. А.Ўктам. Саҳар вақти юрак йиғлар...: Шеърлар. –Т.: “Мовароуннаҳр”, 2014. – 304 б.

Зиёвиддин МАНСУРОВ,
Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси,
Наманган Давлат университети
ўзбек адабиётшунослиги кафедраси ўқитувчиси

ТЎРТ УЛУҒ АЪЗАМНИНГ АЪЗАМ ЎКТАМИ
ВА УНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ

Аннотация. Мақола XX аср ўзбек шеъриятининг ёрқин истеъдод соҳибларидан бири Аъзам Ўктамнинг поэтик маҳорати, ноширлик фаолияти, шахсий фазилятлари, эл-юртга қилган сидқидил хизматлари тўғрисида. Аъзам Ўктам ижоди ўзбек шеърияти учун ўзига хос янгилик бўлиб, унинг муҳим жиҳатлари ҳақида таниқли адабиётшунос олимлар томонидан тадқиқотлар олиб борилган ва жўяли фикрлар билдирилганки, улар тўғрисида мазкур мақолада айрим фикрлар келтирилган.

Калит сўзлар: Шеър, шеърият, шоир, ўзбек шеърияти, лирик қаҳрамон, кўҳна, анжуман, истеъдод, диёнат, собир, сокин, ташбеҳ, зебу ҳашам.

A'ZAM O'KTAM IJODI BADIYYATI
XALQARO ILMIY-AMALIY ONLAYN KONFERENSIYA
(Anjuman shoir A'zam O'ktam tavalludining 60 yilligiga bag'ishlanadi)
M A T Y E R I A L L A R I

XUDOJYESTVYENNOYE MASTYERSTVO AZAMA UKTAMA
M A T Y E R I A L Y I

MYEJDUNARODNOY NAUCHNO-PRAKTICHYESKOY ONLAYN-KONFYERYENSII
Konfyeryensiya posvyamyena 60-lyetiyu poeta Azama Uktama

A'ZAM UKTAM'S LITERARY SKILLS
M A T E R I A L S

OF INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL ONLINE CONFERENCE
The conference is dedicated to the 60th anniversary of the poet A'zam Uktam

© Andijon davlat universiteti, 26.10.2020 y.
Bosishga ruxsat byerildi: 27.10.2020 y. Qog'oz bichimi 80x64. 1/8
Hajmi 41. bosma taboq. Adadi 100 nusxa.
Manzili: Andijon shahri, Univyersityet ko'chasi 129-uy,
